

Кузікова Світлана Борисівна
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
Суми, Україна

САМОРОЗВИТОК ЯК ПАРАМЕТР МОДЕЛІ ФАХІВЦЯ-ПРОФЕСІОНАЛА

Визначення параметрів моделі фахівця-професіонала в різних сферах життєдіяльності, простеження основних змін у цих параметрах у міру професійного зростання людини привели до розуміння важливості особистісного саморозвитку в професійному становленні фахівця (К. О. Абульханова-Славська, Г. О. Балл, О. О. Бодальов, М. Й. Боришевський, Г. В. Ложкін, С. Д. Максименко, А. К. Маркова, Т. Б. Хомуленко). Справжній глибокий і широкий професіоналізм (про це свідчить досвід багатьох видатних людей) не може вирости в людини із занять тільки однією тією діяльністю, якій вона присвятила себе, особливо якщо ця діяльність складна за своїм характером. Високий професіоналізм неможливий без розвитку в людини спеціальних здібностей, які за своїм змістом і формою мають бути близькими до вимог конкретної діяльності, і без відповідних цим вимогам знань і вмінь. Проте найважливішою умовою досягнення такого професіоналізму обов'язково є й потужний розвиток у людини загальних здібностей, психологічної культури, духовності і перетворення загальнолюдських цінностей в її власні цінності, що означає моральну вихованість особистості. Це пояснюється тим, що особистісний простір ширший за професійний, він лежить в його основі. Звідси особистісний результат професійного розвитку людини, безсумнівно, ширший за традиційно виокремлювані форми професійного досвіду – знання, навички, уміння. Отже, критерієм успішності професійної діяльності людини можна вважати її *безперервний особистісний саморозвиток*. Тим більш важливо викликати потребу постійного особистісного і професійного саморозвитку в молоді в умовах її професійної підготовки як запоруку професіоналізму майбутньої фахової діяльності.

Для людини професія – це джерело існування й засіб особистісної самореалізації. Описуючи види професійної компетентності, А. К. Маркова розкриває індивідуальну компетентність, виділяючи таку сторону праці, як цілісний професійний саморозвиток, змістовними характеристиками якого є: професійна самосвідомість, прийняття себе як професіонала; постійне самовизначення; саморозвиток професійних здібностей, інтернальність, самопроекування, побудова власної стратегії професійного зростання, побудова й реалізація свого професійного життя та ін. У житті кожної людини

є піки професійного саморозвитку й падіння, часто пов'язаного зі звуженням і збіднінням її зв'язків з дійсністю. Така інволюція саморозвитку особистості може призвести до її деформації й деградації. Проте постійне усвідомлення себе в професійній діяльності, дистанціювання від професійних проблем, їх аналіз і зміна змісту, тактики, взаємин, ставлень тощо, тобто постійне здійснення професійного й особистісного саморозвитку, дозволить фахівцеві підтримувати свою фаховість і психологічне здоров'я, запобігти професійному і особистісному вигоранню.

Враховуючи означену нерівномірність динаміки розвитку компетентності, можна передбачити декілька шляхів професійного становлення фахівця.

Якщо на етапі «компетентності» фахівець, з тим чи іншим ступенем свободи, сприймає себе як компетентного, то дисонансне зіткнення з новими ситуаціями і обставинами професійної діяльності можуть призвести до кризи компетентності. Етап «кризи компетентності» ставить фахівця перед вибором: повне заперечення дисонансної реальності, компромісне прийняття дисонансної реальності (частіше неусвідомлені, за принципами механізмів психологічного захисту), прийняття дисонансної реальності і реорганізація попередньої моделі поведінки (усвідомлені, за принципом психологічного дистанціювання). Знаходження фахівцем нових знань і способів діяльності, самоаналіз, саморегуляція забезпечують поступове відновлення втраченої компетентності на якісно новому рівні на етапі «реорганізації». Це дозволить фахівцеві вийти на новий виток професійного росту і віднайти відчуття компетентності у процесі розв'язання різних за характером і рівнем складності завдань на етапі «стабілізації». Відповідно зростання професійної компетентності безпосередньо залежить від здатності людини приймати на себе рішення в ситуації вибору, а для цього необхідне осмислене ставлення суб'єкта діяльності до себе, а також безперервний особистісний, а звідси й професійний саморозвиток.

Ми переконані, що зовнішній (професійний) успіх неможливий без внутрішнього відчуття успіху – відчуття особистісного досягнення, самоствердження, вдалого рішення, перемоги над собою і обставинами, тобто стану, пов'язаного із відчуттям задоволеності життям, повноти самореалізації. Внутрішнє відчуття власної компетентності і суб'єктності є запорукою успішного розв'язання життєвих, у тому числі професійних, проблем. Звідси, успішна людина – це людина, здатна бути суб'єктом особистісного і професійного саморозвитку.

До того ж, професійні та соціальні сценарії, міжособистісні взаємини і сама людина не є чимось сталим. Динамічність життя вимагає від особистості постійного змінювання та постійної роботи над собою, в тому числі пошуку смислу свого існування та смислу своєї професійної діяльності, а також засобів їх реалізації. Пріоритети наших досліджень саме і полягають у з'ясуванні можливостей оптимізації зазначеного процесу. Особливу увагу ми приділяємо

проблемі професіоналізму фахівців, які будуть здійснювати психокорекційний вплив.

Провідним і узагальнювальним критерієм фахівця-професіонала загалом і в галузі надання психологічної допомоги зокрема нами визначено здатність бути суб'єктом саморозвитку (С. Б. Кузікова, 2021). Відтак сама професійна підготовка розглядається нами як процес формування суб'єкта саморозвитку.

Автором запропоновано систему підготовки студентів-психологів до психокорекційної діяльності, в основу якої покладено концепцію становлення суб'єкта саморозвитку. Інтегровальним моментом у системі фахової підготовки є розроблений навчальний курс «Психологія саморозвитку».

Експериментально перевірено ефективність формування визначених нами основних параметрів моделі фахівця-професіонала.

– По-перше – здатності до усвідомленого і керованого саморозвитку, яку ми пов'язуємо з актуалізованістю психологічних ресурсів саморозвитку. Для визначення динаміки змін рівня їх актуалізації була використана авторська методика «ДХСО» (С. Б. Кузікова).

– По-друге – осмисленості власного життя і професійної діяльності. Особистісні зміни досліджувалися за методикою СЖО Д. О. Леонтьєва.

– По-третє – сформованості професійно значущих характеристик, властивих суб'єкту саморозвитку, перш за все таких, як самоактивність та інтернальність. У цьому випадку йдеться про певний тип суб'єкт-об'єктних орієнтацій у життєвих ситуаціях, який ми постулювали як індивідуальний стиль організації саморозвитку особистості. Звідси його (стиль саморозвитку) можна дослідити за параметрами «ініціатива (трансситуаційна творчість) – відповідальність (трансситуаційний локус контролю)» (методика ОЖВ О. Ю. Коржової) та скоригувати його ефективність і позитивність для особистості, посилюючи зазначені параметри.

Ми вважаємо принципово важливим сформувати у майбутнього психолога-практика бачення себе як активного діяча (творця) власного змінювання. Останнє, завдяки набутому досвіду роботи над собою, підвищить його особистісну компетентність, автентичність, толерантність і гнучкість у взаємодії з клієнтом зокрема та навколишнім світом у цілому. В контексті професійного саморозвитку перехід від об'єктної до суб'єктної поведінки сприятиме підвищенню ефективності та екологічності фахової діяльності майбутнього психолога-практика.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія ; 2-вид., перероб., доповн. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга»». 2021. 408 с.
2. Kuzikova S. B. Psychological culture in phenomenology of personality self-development [Психологічна культура у феноменології саморозвитку особистості]. *Modern research of the representatives of psychological sciences : collective monograph* / O. Ye. Blynova, Yu. O. Bystrova, I. M. Halian, O. M. Kikinezhdi, etc. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. S. 103–122.

3. Kuzikova S. B. Psychological culture in phenomenology of personality self-development. *Modern research of the representatives of psychological sciences* : collective monograph / O. Ye. Blynova, Yu. O. Bystrova, I. M. Halian, O. M. Kikinezhdі, etc. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. S. 103–122.

Кулакова Лариса Миколаївна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри вікової та педагогічної психології
Рівненського державного
гуманітарного університету,
Рівне, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА САМОСВІДОМОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ

Вступ. В Україні проблема ідентичності має яскраво виражену етнічну та національну обумовленість. Це зумовлено, насамперед, історичними аспектами становлення нашої держави. Особливої уваги потребує проблема етнічної та національної самосвідомості української молоді, адже саме вона наразі в умовах військової агресії російської федерації стане визначальною силою у збереженні та подальшому розвитку державності.

Виклад основного матеріалу. У складній та багатогранній системі суспільних зв'язків і стосунків особливо чітко, вирізняється етнічна приналежність людини, яка є первинною щодо інших, ідентичністю. Тобто, перш, ніж презентувати себе представником різних соціальних, економічних, політичних тощо общин, людина, насамперед, є носієм того чи іншого етносу. Цей статус набувається при народженні [10, с. 60].

Науковець І. В. Данилюк вважає, що етнічна ідентичність – один із найважливіших виявів етнічної самосвідомості; вона виконує стрижневу, системотворчу роль у структурі етнічної самосвідомості. Етнічна ідентичність – це відчуття належності до певної етнічної спільноти, однаковості з іншими її членами внаслідок спільності історичної пам'яті, спогадів про єдиних предків та емоційних зв'язків з ними [3].

Українська етнологиня та релігієзнавиця Г. Лозко зазначає, що сучасна етнологія має такі фази етнічної ідентичності:

- 1) фаза етнодиференціації «ми» від «вони»;
- 2) визначення етноніму, території, мови, культури, релігії;
- 3) фаза вироблення авто- і гетеростереотипів, фаза формування національного ідеалу» [5].